

Curatorial statement Rietveld Landscape

Auteurs: Ronald Rietveld en Erik Rietveld

Samenvatting

De installatie *Vacant NL, where architecture meets ideas* roept de Nederlandse overheid op om het enorme potentieel aan inspirerende, leegstaande gebouwen uit de 17e, 18e, 19e, 20e en 21e eeuw te benutten voor creatief ondernemerschap en innovatie.

De Nederlandse overheid wil uiterlijk in 2020 bij de top vijf van kenniseconomieën in de wereld behoren. De creatieve industrie is één van de vijf sleutelgebieden in deze Kennis en Innovatie Agenda. De transitie naar zo'n creatieve kenniseconomie vereist niet alleen excellent onderzoek en onderwijs, maar ook specifieke ruimtelijke condities. Onze visie neemt de nationale politieke ambitie serieus en zet leegstand in voor het bevorderen van innovatie binnen de creatieve kenniseconomie.

De complexe vraagstukken waarvoor onze samenleving momenteel staat vragen om innovatie. Niet om een beetje innovatie, maar om heel veel innovatie. Eigenlijk om een cultuur van ontwerp waarin samenwerking tussen wetenschappers en creatieve pioniers centraal staat. Een nationale strategie van tijdelijk hergebruik van (overheids- en publieke) gebouwen verlaagt de drempel voor creatief ondernemerschap en maakt inspirerende ruimtes beschikbaar voor pas afgestudeerden, vaklieden en andere initiatiefnemers. *Vacant NL* maakt zo nieuwe verbindingen tussen vakgebieden mogelijk en bevordert het experiment.

Rietveld Landscape is curator van de Nederlandse inzending voor de Architectuuriënnale van Venetië 2010.

Introductie

Rietveld Landscape is door het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) gevraagd om in de vorm van een installatie een statement te maken over de potentie van landschapsarchitectuur om bij te dragen aan het oplossen van grote maatschappelijke opgaven.

De installatie *Vacant NL, where architecture meets ideas* roept de Nederlandse overheid op om het enorme potentieel aan inspirerende, tijdelijk leegstaande gebouwen uit de 17^e, 18^e, 19^e, 20^e en 21^e eeuw te benutten voor het bevorderen van creatief ondernemerschap en innovatie. Ons startpunt is de politieke ambitie van Nederland om in 2020 bij de top vijf van kenniseconomieën in de wereld te behoren. Vorig jaar heeft de Tweede Kamer middels de motie Hamer dit streven unaniem ondersteund. De transitie naar zo'n creatieve kenniseconomie vereist niet alleen excellent onderzoek en onderwijs, maar ook specifieke ruimtelijke condities. Mede door een eenzijdige focus op traditionele economische parameters is hier tot nu toe nauwelijks aandacht aan besteed.

In de breed gesteunde Kennis en Innovatie Agenda zijn vijf 'sleutelgebieden' benoemd: water, high-tech systemen en materialen, creatieve industrie, flowers & food en chemie. Wij richten ons op de specifieke condities voor dat wat de overheid het sleutelgebied "creatieve industrie" noemt. Daaronder vallen: architectuur, design, games, digitale media/ICT, mode, grafisch ontwerp, etc. De creatieve sector kan een relevante bijdrage leveren aan het oplossen van de complexe vraagstukken waarvoor onze samenleving momenteel staat. Samenwerking met tussen wetenschappers en creatieve pioniers is hierbij cruciaal.

Design en architectuur hebben te lang op zichzelf gestaan, ook de wetenschap zat op een eiland. Om tot vernieuwing te komen is *face-to-face* contact en kruisbestuiving nodig tussen innovatieve denkers uit de creatieve industrie, wetenschap en technologie.

Vernieuwing ontstaat immers vaak door samen dezelfde vraagstukken vanuit een ander perspectief bekijken.

Verder is de beschikbaarheid van betaalbare, inspirerende werkruimten juist nu van groot belang voor jonge talenten. Door de huidige economische crisis hebben veel van onze collega's hun baan verloren, studeren architecten en ontwerpers af zonder perspectief op een baan, hebben veel ZZP-ers ingeteerd op hun spaargeld en bereidt de overheid ongekende bezuinigingen voor.

Hoe kunnen we in zo'n tijd van schaarse middelen investeren in innovatie? Met de grote hoeveelheid aan leegstaande publieke gebouwen bezit de overheid een enorm onbenut potentieel. Deze leegstand kost de gemeenschap nu veel geld, terwijl dit ook benut kan worden om pionierschap voor een nieuwe generatie te accommoderen. De grote variëteit van leegstaand erfgoed biedt allerlei gebruiksmogelijkheden. Vooral in combinatie met bijbehorende soepeler regelgeving daagt tijdelijk gebruik uit tot innovatieve experimenten van beginnende creatieve ondernemers. Voor een overheid die wil dat er regelvrije zones komen waar innovatie maximaal de ruimte krijgt, zijn tijdelijke locaties zeer geschikte proeftuinen. Hier geldt: betreden op eigen risico.

Vision on vacancy

De laatste jaren is er zowel in Nederland als in het buitenland toenemende interesse voor herbestemming van bestaande gebouwen. In sommige gevallen, zoals bijvoorbeeld Tate Modern in Londen of de Westergasfabriek in Amsterdam, is dat zeer succesvol geweest. Toch zijn dit slechts lichtpuntjes in een zee van leegstand. Alleen al duizenden interessante overheids- en publieke gebouwen zijn momenteel onbenut. Deze zouden zeer goed tijdelijk hergebruikt kunnen worden. Als eigenaar kiest de overheid maar al te vaak voor slechts een defensieve opvulling van de leegte (dit geldt bijvoorbeeld voor de vele anti-kraak situaties die als primair doel hebben om leegstaande objecten te beveiligen). Wij pleiten voor een meer maatschappelijk relevante en innovatieve omgang met deze publieke, en veelal unieke, gebouwen. Enkele kernpunten van onze visie:

- Start vanuit top-5 ambitie kenniseconomie Nederland

Kenmerkend voor ons project is de koppeling aan de Kennis en Innovatie Agenda (KIA) van Nederland. Startend vanuit die breed gedragen top vijf doelstelling, maak je andere keuzes. Met betrekking tot tijdelijk gebruik zou dat bijvoorbeeld kunnen betekenen: niet simpelweg een opvulling van de leegstand, maar ruimtes voor bijvoorbeeld mensen die de grenzen van het vak design of architectuur oprekken; of voor initiatiefnemers die zich inzetten voor het oplossen van een urgent maatschappelijk vraagstuk; of etages in een soort Post CS-gebouw voor net afgestudeerde ontwerpers die een onderneming willen starten; of ruimte voor initiatiefnemers die zich inzetten voor goed onderwijs in digitale media. "Vacant NL, where architecture meets ideas" is daarom een oproep aan de nationale overheid, en met name de toekomstige Minister van Innovatie en Kennis & Innovatieraad, om leegstand voor het Innovatie Programma van de creatieve industrie te benutten.

- Leegstaande overheidsgebouwen eerst benutten

Omdat de innovatie-ambitie vanuit nationale politiek komt, richten we ons primair op overheidsgebouwen die een week tot tien jaar leegstaan. We hopen natuurlijk wel dat het goede voorbeeld (leegstand voor innovatie) van de overheid een *spin-off* naar de markt heeft. Het is bijzonder dat er een overvloed bestaat aan ruimtes die niet monotoon zijn, maar juist heel divers omdat de gebouwen ooit voor een specifiek gebruik ontworpen zijn: vuurtorens, ziekenhuizen, watertorens, fabriekshallen, vliegvelden, hangars, kantoren, revalidatiecentra, forten, bunkers, scholen, zwembaden en veel meer. Juist deze diversiteit maakt dat (veelal niet-reproduceerbare) leegstaande objecten ons

oneindig veel *affordances* (handelingsmogelijkheden) bieden. Wanneer creatieve pioniers toegang krijgen tot deze overvloed, daagt dit uit tot een scala aan experimenten.

Duizenden vacante gebouwen zijn geen privaat bezit, maar van de overheid. In principe zijn ze van ons allemaal. Vaak wordt vergeten dat leegstand de belastingbetaler veel geld kost, in het geval van Radio Kootwijk in Apeldoorn zelfs zo'n 200.000 euro per jaar. De voormalige Rijksadviseur voor Cultureel Erfgoed, Fons Asselbergs, schat dat per middelgrote gemeente (en daarvan zijn er zo'n 100 in Nederland) het aantal inspirerende leegstaande gebouwen met een overheids- of publieke functie zo'n 50 tot 80 bedraagt. In totaal zijn dat dus duizenden leegstaande gebouwen. Zo'n duizend militaire bouwwerken en honderden braakliggende terreinen in overheidseigendom zijn hierbij nog niet meegerekend. En er komt steeds meer bij: "Een boerderij per dag, twee kerken per week, en een klooster per maand. Dat komt er allemaal vrij." (Frank Strolenberg, Trouw, 19 juni, 2010, p. 4). Tijdelijk hergebruik kan bijzondere proeftuinen voor innovatie opleveren, bekostigd met het geld dat de gemeenschap nu toch al kwijt is aan leegstand.

- Tijdelijkheid als strategie

De praktijk leert dat herbestemming in Nederland enorm veel tijd kost doordat er eindeloos lang over vergaderd wordt en een verandering van het bestemmingsplan vereist is. Zo staat in Amsterdam een bijzondere plek als het Hembrugterrein met ruim 100 gebouwen al vele jaren te "wachten" op herbestemming. Dit is onnodig tijdverlies: er is als het ware een wachttijd voor de gebouwen en een wachttijd voor de jonge initiatiefnemers, vaak met schaarse middelen en beperkte netwerken, op zoek naar inspirerende ruimte. Wij concentreren ons daarom op de periode tussen het ontstaan van leegstand en renovatie, herbestemming of sloop, d.w.z. op "de tussentijd". Het gaat ons primair op gebouwen die een week tot tien jaar leeg staan of komen te staan. Met de juiste mensen op de juiste plaats kan zelfs tussentijds gebruik dat slechts een week duurt een grote impact hebben.

- Kruisbestuiving en experimenteerruimte

Gegeven de hedendaagse complexiteit van steden, landschap en samenleving vragen de urgente maatschappelijke opgaven om een integrale en multidisciplinaire benaderingswijze. We pleiten daarom nadrukkelijk voor kruisbestuiving tussen baanbrekende wetenschap & technologie en jonge creatieve ondernemers (of breder: initiatiefnemers) omdat vooral op dit raakvlak innovatie valt te verwachten. Voor wetenschappers is zulke samenwerking een mogelijkheid om hun inzichten te testen in de praktijk.

Online sociale netwerken hebben *face-to face* contact allerminst overbodig gemaakt; de twee vormen van interactie vullen elkaar aan. Door jonge, creatieve pioniers en wetenschappers gezamenlijke werk- en experimenteerruimtes te bieden, wordt het ze gemakkelijker gemaakt om samen te werken, en om kennis, creativiteit en sociale netwerken te delen. Wanneer bijvoorbeeld een architect worstelt met een complex vraagstuk, kan de talentvolle jurist die twee dagen per week bij hem in het gebouw aan haar onderzoeksvoorstel schrijft vaak een goede toegang bieden tot een ander relevant professioneel sociaal netwerk.

- Tussentijd als proeftuin voor herbestemming

Overigens kan het tussentijdse en experimentele hergebruik van gebouwen waardevolle inzichten bieden in de mogelijkheden van een locatie voor de langere termijn, zoals bijvoorbeeld de tussentijdse invulling van de Westergasfabriek in Amsterdam heeft laten zien. De tussentijd kan dus bewust als een verkenningsfase worden ingezet.

NAi's Architecture of Consequence

Het verband met de maatschappelijke vraagstukken die het NAI met *Architecture of Consequence* (AoC) aankaart is vierledig. Allereerst gaat ons voorstel over het vinden van nieuwe economische waarde. Leegstand heeft een enorme maatschappelijke en (creatief-) economische potentie die momenteel nauwelijks benut wordt. Wij stellen de overgang naar een creatieve kenniseconomie centraal. Een bloeiende creatieve ecologie leidt bovendien tot een enerverend vestigingsklimaat, wat belangrijk is voor het vasthouden en aantrekken van talent. Ten tweede is hergebruik van leegstand vanuit duurzaamheidsperspectief vaak een verstandige optie. Ten derde blijft er meer van de schaarse open ruimte in Nederland over en wordt het stedelijke publieke domein interessanter. Tot slot vragen de complexe vraagstukken waarvoor onze samenleving momenteel staat om innovatie. Niet om een beetje innovatie, maar om heel veel innovatie. Eigenlijk om een cultuur van ontwerp waarin samenwerking tussen wetenschappers en creatieve pioniers centraal staat. Een nationale strategie van tijdelijk hergebruik van (overheids- en publieke) gebouwen verlaagt de drempel voor creatief ondernemerschap en maakt inspirerende ruimtes beschikbaar voor pas afgestudeerden, vaklieden en initiatiefnemers met ontwerpvaardigheden. De visie Vacant NL maakt zo nieuwe verbindingen tussen vakgebieden mogelijk en bevordert het experiment. Een belangrijke vraag is: hoe kunnen we heel veel talentvolle mensen met diverse achtergronden, inclusief vaklieden die geen hoger onderwijs hebben genoten, binnen de creatieve kenniseconomie activeren?

Site-specific team

Het Rietveld Paviljoen is de uitgelezen plek voor deze Nederlandse inzending voor de Architectuurbiënnale van Venetië. Het gebouw staat zelf al meer dan 39 jaar leeg. Het in 1954 gebouwde paviljoen staat op Nederlands grondgebied en is zo'n 8,5 maand per jaar ongebruikt. Daarbij hebben we als curator voor het ontwerp van de installatie een team samengesteld dat bestaat uit mensen met interesse in de innovatieve potentie van leegstand en internationale ervaring in de creatieve industrie: Jurgen Bey (ontwerper), Joost Grootens (grafisch ontwerper), Ronald Rietveld (landschapsarchitect), Erik Rietveld (filosoof/econoom), Saskia van Stein (projectleider NAI), Barbara Visser (beeldend kunstenaar). Voor de tentoonstellingsbouw zijn Landstra & De Vries en Claus Wiersma (ontwerper) verantwoordelijk.

Ambitie

We hopen dat de installatie *Vacant NL, where architecture meets ideas* mensen inspireert en een meer ambitieuze manier van denken over de mogelijkheden van tijdelijk hergebruik in gang zet. Tevens hopen we dat de nieuwe Minister van Innovatie inziet dat voor vernieuwing in de creatieve kenniseconomie goede ruimtelijke condities van onschatbare waarde zijn.

Website: www.rietveldlandscape.nl

E-mail: info@rietveldlandscape.nl